بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مؤسسهٔ انتشارات امیرکبیر
نام آشنای علم و ادب و فرهنگ
۱۳۲۸

تاریخ سیاسی عثمانیان

مهدی عبادی

سرشناسه: عبادی، مهدی، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ سیاسی عثمانیان/ مهدی عبادی.
مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۴۰۴.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۲۵۹۱-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع: ترکیه - تاریخ - امپراتوری عثمانی، ۱۲۸۸-۱۹۱۸م.
Turkey - History - Ottoman Empire, ۱۲۸۸-۱۹۱۸
ترکیه - سیاست و حکومت
Turkey - Politics and government
رده بندی کنگره: DR۴۸۶
رده بندی دیویی: ۹۴۹/۶۱۰۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۴۱۵۰۲۶

نام کتاب: تاریخ سیاسی عثمانیان
نویسنده: مهدی عبادی (دانشیار دانشگاه پیام نور)
ویراستار علمی: دکتر مجتبی سلطانی احمدی (دانشیار دانشگاه پیام نور)
مدیریت هنری: آژانس خانه ایده | محمدحسین مؤیدی
نوبت چاپ: اول ۱۴۰۵
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: کوثر
دفتر مرکزی: تهران | خیابان جمهوری اسلامی | تقاطع خیابان سعدی | پلاک ۲
شماره تماس: ۰۲۱-۳۳۹۰۰۷۵۱-۲
کدپستی: ۱۱۴۳۸۱۷۸۱۸
نشانی اینترنتی: amirkabirpub.ir
@amirkabirpubco

تقدیم به:
همسرم و دخترم
که در سایهٔ همراهی‌شان این اثر امکان نگارش یافت
و پدر و مادرم
که در سایهٔ حمایتشان تحصیل و آموختن
برایم ممکن شد.

فهرست

دیباچه ۹

فصل اول: دوران بِیْلِیْکی ۱۷
تأملی در نام سلسله /۱۷/ بِیْلِیْکِ آل‌عثمان /۳۷/

فصل دوم: دولت عثمانی نخستین ۴۵
از بازفتح قلعهٔ انگوریه تا جنگ آنقره /۴۵/ دوران فترت و احیا /۵۴/

فصل سوم: عصر اقتدار ۶۱
دوران فتوح عظیم /۶۱/ دورهٔ اقتدار و شکوه /۷۴/

فصل چهارم: عصر توقف و تشتت ۸۹
دوران توقف منتهی به معاهدهٔ زیتواتورک /۹۱/ دوران پسامعاهدهٔ زیتواتورک /۹۷/ دورهٔ کوپْرِیْلِیْلَر (کوپرولوها) /۱۱۱/

فصل پنجم: دوران پَسْرفت و قهقرا ۱۱۷
دوران شکست‌های منتهی به معاهدهٔ قارلوفجه /۱۱۸/ دورانِ پسا قارلوفجه /۱۲۶/ عصر لاله (لاله دِوْری) /۱۳۲/

فصل ششم: دوران پَسْرفت و قهقرا ۱۳۷
دوران اصلاحات سنتی/ از جلوس محمود اول تا انعقاد معاهدهٔ قینارجه

/۱۳۷/ اصلاحات پسا قینارجه /۱۴۴/ سلیم سوم و نظام جدید /۱۵۱/

فصل هفتم: دوران اصلاحات مدرن ۱۵۹

دورهٔ محمود دوم /۱۵۹/ دورهٔ تنظیمات جدیده(تنظیمات دِوْری) /۱۷۲/ دورهٔ مشروطهٔ اول /۱۹۲/ دوران عبدالحمیدی /۱۹۹/

فصل هشتم: دوران اصلاحات مدرن ۲۱۵

دوران افول و سقوط/ دورهٔ مشروطهٔ دوم /۲۱۵/ برافتادن دولت آل‌عثمان /۲۲۴/

ضمائم ۲۳۵

سالشمار رخدادهای تاریخ عثمانیان /۲۳۵/ ادوار تاریخی و فرمانروایان عثمانی /۲۴۸/

نقشه‌ها ۲۵۳

منابع ۲۵۷

آثار و تألیفات و کتاب‌ها ۲۸۷

اشخاص ۲۸۹

جریان‌ها و گروه‌ها و نحله‌ها و مذاهب ۲۹۷

دولت‌ها و حکومت‌ها و خاندان‌های حکومتگر ۳۰۵

مفاهیم و اصلاحات مهم ۳۱۱

مکان‌ها و اعلام جغرافیایی ۳۱۹

وقایع و رویدادها ۳۳۱

دیباچه

تاریخ سیاسی دولت عثمانی جایگاهی مهم و تعیین‌کننده در تاریخ اسلام، تاریخ سیاسی جهان و تاریخ اروپا داشته است. این دولت که بیش از شش قرن بر بخش‌های گسترده‌ای از سه قارهٔ آسیا، اروپا و آفریقا حکومت کرد، نه‌تنها یکی از طولانی‌ترین و نیرومندترین دولت‌های مسلمان به شمار می‌رود، بلکه در قرون ۱۰ و ۱۱ هجری/۱۶ و ۱۷ میلادی به یکی از قدرت‌های جهانی بدل شد و در شکل‌دهی به موازنه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی جهان نقشی فعال و تعیین‌کننده ایفا کرد. از زمان فتح قسطنطنیه در ۸۵۷ ق/۱۴۵۳ م و برافتادن امپراتوری بیزانس،[1] سیاست‌ها و قدرت نظامی عثمانیان نقش مهمی در بازتعریف مرزهای سیاسی و ژئوپلیتیکی قارهٔ اروپا داشت و بسیاری از تحولات کلیدی این قاره، از جنگ‌های بالکان و اروپای شرقی گرفته تا شکل‌گیری نظام موازنهٔ قوا در اروپا، مستقیماً تحت تأثیر روابط و رویارویی با این امپراتوری بزرگ شکل گرفت. عثمانیان با کنترل راه‌های تجاری، تسلط بر شرق مدیترانه و نفوذ در اروپای جنوب شرقی، یکی از عوامل اصلی در جهت‌دهی به تحولات عصر رنسانس، کشف راه‌های دریایی جدید و تغییر مسیرهای تجاری جهانی بودند. در جهان

1. Byzantine Empire/Eastern Roman Empire.

اسلام نیز این دولت به‌مثابه مهم‌ترین قدرت سیاسی و نظامی دوران خود، برای مدتی طولانی عاملی مهم و تعیین‌کننده در تحولات بخش وسیعی ار سرزمین‌های اسلامی محسوب می‌شد و ضمن تسلط بر بخش بزرگی از سرزمین‌های اسلامی، تنظیم روابط خارجی و حفظ موقعیت جهان اسلام در برابر قدرت‌های نوظهور اروپایی، نقشی بنیادین ایفا نمود. افزون بر این، روابط سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی میان ایران و دولت عثمانی، چه در قالب رقابت و تقابل و چه در شکل تعامل و همزیستی، از عوامل مهم و اثرگذار بر تاریخ سیاسی ایران، به‌ویژه در دورهٔ صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه بوده است. از این منظر، مطالعهٔ تاریخ سیاسی عثمانیان نه‌تنها برای شناخت بهتر تاریخ اسلام و تحولات سیاسی جهان اسلام ضروری است، بلکه برای فهم تاریخ سیاسی اروپا و بسیاری از تحولات بنیادین تاریخ جهانی نیز اهمیت اساسی دارد. در عین‌حال، بدون درک دقیق سیاست‌ها و ساختار قدرت عثمانی، فهم ژرف‌تر از مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی ایران در دوره‌های میانه و متأخر اسلامی و نیز درک پویایی‌های سیاسی جهان در دوران پیشامدرن و آغاز عصر مدرن ممکن نخواهد بود.

باوجود اینکه توسعه‌طلبی عثمانیان در شرق قلمرویشان زمینهٔ مواجهه و رویارویی آن‌ها با دولت‌های ایرانی از سدهٔ هشتم هجری/چهاردهم به بعد را فراهم کرد و این رویارویی‌ها موجب تحولات سرزمینی در حدود و ثغور و مرزهای غربی ایران شده است، در مطالعات تاریخی تا دوران اخیر توجه جدی به تاریخ این خاندانِ حکومتگر مسلمان در همسایگی ایران نمی‌شد. اگرچه مناسبات سیاسی، رقابت‌ها، درگیری‌ها و تعاملات میان دولت‌های ایرانی و دولت عثمانی در سده‌های گذشته، باعث شده است که مورخان ایرانی نیز به‌گونه‌ای مستقیم یا غیرمستقیم به تاریخ عثمانیان توجه کنند، اما این توجه عمدتاً پراکنده، موردی و نیز وابسته به مقاطع خاص تاریخی بوده است. در تاریخ‌نگاری و تاریخ‌پژوهی معاصر و مدرن ایران نیز تقریبا

وضعیت تفاوت چندانی ندارد؛ بدین معنا که برخلاف اهمیت محوری و بنیادین دولت عثمانی در تاریخ اسلام، تاکنون آثار و پژوهش‌هایی جامع، نظام‌مند و مستند که روایتگر تاریخ عثمانی به قرائت ایرانی به زبانی فارسی فراهم نشده است. باید توجه داشت که تألیف صرف دربارهٔ تاریخ عثمانی با اتکای بر مطالعات و پژوهش‌های غربی و اروپایی و ترکیه‌ای برای تحول در توجه تاریخ‌نگاری معاصر ایرانی به تاریخ عثمانیان چندان راهگشا نخواهد بود. باتوجه به چنین ذغدغه‌ای بود که مطالعهٔ حاضر انجام و متن پیش رو با موضوع تاریخ سیاسی عثمانیان به نگارش درآمد.

مطالعات مربوط به تاریخ عثمانیان در ایران معاصر را می‌توان به سه دورهٔ متمایز تقسیم کرد:

دورهٔ نخست؛ مطالعات مبتنی بر ترجمه: این دوره که در واقع آغاز آشنایی نظام‌مند ایرانیان با تاریخ عثمانی است، عمدتاً بر ترجمهٔ آثار تاریخیِ پژوهشی غربی یا ترکی متکی است. در این مرحله، تاریخ عثمانیان بیش از آنکه از منظر یک موضوع مستقل مورد پژوهش قرار گیرد، به‌صورت حاشیه‌ای و در پرتو تحولات تاریخ اروپا و جهان اسلام بررسی می‌شود.

دورهٔ دوم؛ ترکیب ترجمه و تألیف بر اساس پژوهش‌های مربوط به تاریخ عثمانی: در این مرحله، افزون بر ترجمه، برخی آثار تألیفی نیز پدید می‌آیند که بنیان آن‌ها بر پژوهش‌های محققان غربی و ترکی است. هرچند در این دوره توجه به تاریخ عثمانی نسبت به گذشته افزایش می‌یابد، اما وابستگی به منابع ثانویه باعث می‌شود روایت‌ها و تحلیل‌ها بیشتر بازتاب نگاه و چهارچوب‌های تاریخ‌نگاری غربی باشد تا سنت عثمانی یا نگاه بومی ایرانی.

دورهٔ سوم؛ اتکای به منابع و مراجع اصلی عثمانی: این مرحله که در دهه‌های اخیر به‌تدریج در حال شکل‌گیری و گسترش است، نشانگر گذار به پژوهش‌های عمیق‌تر و مبتنی بر متون و منابع اصیل عثمانی است. در این دوره، پژوهشگر ایرانی می‌کوشد با مراجعهٔ مستقیم به منابع دست اول،

تصویری دقیق‌تر، مستقل‌تر و مستندتر از تاریخ عثمانیان ارائه دهد. باتوجه به‌اینکه، برای نگارش تاریخ سیاسی عثمانیان در این کتاب، در حین استفاده از پژوهش‌های اصیل و آکادمیک، بر منابع متقدم و دست اول اتکا شده است، می‌توان آن را از جمله آثار مربوط به دورهٔ سوم لحاظ کرد.

فقدان یک تألیف جامع و مستند به منابع دست اول و به زبان فارسی، که بتوان آن را هم‌ردیف تألیفاتی قرار داد که از سوی محققان غربی و ترکیه‌ای منتشر شده‌اند، همواره دغدغهٔ نگارنده بوده است که در حد توان خود برای رفع این خلأ اقدام نماید و اثری نسبتاً جامع و در عین‌حال مختصر در تاریخ عثمانیان، مشتمل بر تاریخ سیاسی و تمدنی عثمانیان، به رشتهٔ تحریر درآورد. عوامل مختلفی مانع تحقق این مهم تاکنون شده‌اند. زمانی که تألیف بخش سیاسی مدخل «عثمانی، حکومت» *دانشنامهٔ جهان اسلام* به راقم این سطور پیشنهاد شد، آن را به‌مثابهٔ فرصتی برای تحقق بخشی از این هدف در نظر گرفت. با این اوصاف، بنا بر الزامات ضرورت‌های دانشنامه‌نگاری، درنهایت متنی تلخیص شده و همراه تغییراتی از آنچه مدنظر بود، در مجلد ۳۳ *دانشنامهٔ جهان اسلام* منتشر شد که در واقع در آن نمایی کلی از تاریخ سیاسی عثمانیان از آنچه در این اثر ارائه می‌گردد، آورده شده است. از این‌رو، متن کامل و مبسوط آن پژوهش در قالب این کتاب تقدیم می‌گردد تا قدمی کوچک برای رفع خلأ یک متن مستند بر منابع متقدم و دست اول تاریخ عثمانی به زبان فارسی برداشته شود. باتوجه به این رویکرد کلی در پژوهش و نگارش مباحث کتاب، اصول زیر مدنظر بوده است:

- در گزینش عناوین برای تحولات، رخدادها و دوره‌های خُرد ذیل دورهٔ بلندمدت عثمانی (دوره‌بندی‌های تاریخی) استفاده از عنوان‌هایی که در منابع متقدم، به‌ویژه از سوی مورخان عثمانی ذکر کرده‌اند، اولویت داده شده است و در بسیاری مواقع انتخاب عنوان‌ها برای این موارد مبتنی و مستند به این منابع است؛ حال آنکه عنوان‌هایی که برای بسیاری از

رخدادها و تحولات تاریخی این دوره در تألیفات پیشین مرسوم شده، عمدتاً ترجمه‌ای و تقلیدی است.

- در درج اعلام تاریخی و جغرافیایی تأکید اصلی بر ثبت منابع متقدم و اصیل بوده است و در مواردی نیز در کنار این اعلام، ضبط‌های مرسوم در ترکی مدرن ترکیه (ترکی استانبولی) و نزد مورخان غربی نیز آورده می‌شود. این دقت در ثبت شکل اصیل و متکی بر منابع اعلام، به‌ویژه برای پژوهشگران که میان منابع اصلی عثمانی و پژوهش‌های ترجمه‌ای در رفت و آمدند، اهمیت بنیادین دارد. بی‌توجهی به تفاوت‌های ضبط اعلام، در بسیاری از آثار پیشین باعث سردرگمی پژوهشگران می‌شود و از این‌رو، این اثر کوشیده است حتی‌المقدور چنین کاستی‌ای را جبران کند.

- باتوجه به اینکه تقویم مورد استفاده در دورهٔ عثمانی تقویم هجری قمری بود و در تاریخ‌نگاری عثمانی نیز در ثبت و ضبط تاریخِ رخدادها و تحولات تاریخی از آن استفاده شده، در این اثر نیز به پیروی از آن، همین تقویم و سنت اساس قرار گرفته است. بی‌تردید در نگارش تاریخ ادوار گذشته از جمله تاریخ عثمانی، اصل و محور قرار دادن تقویم اصلی مورد استفاده آن اعصار به اصالت اثر می‌افزاید. افزون بر محوریت دادن به تاریخ و تقویم هجری، برای اینکه سنت تاریخ‌پژوهی مدرن و معاصر غربی و ترکی دربارهٔ تاریخ عثمانی نیز نادیده گرفته نشود، در کنار تقویم هجری مربوط به رویدادها، معادل میلادی آن نیز آورده شده است. بر این اساس در سراسر متن این مطالعه، در تاریخ‌گذاری‌ها، ابتدا تاریخ هجری و سپس معادل میلادی آن درج شده است. با این اوصاف، باید توجه داشت که تاریخ‌های درج شده در این کتاب برای اکثر ادوار تاریخ عثمانی محوریت با تاریخ هجری مندرج در منابع معتبر عثمانی است، با این ملاحظه که به‌واسطهٔ رواج تقویم رومی و میلادی در اواخر دورهٔ عثمانی در مواردی به‌ناگزیر تاریخ

میلادی اساس قرار گرفته و معادل تبدیل شدهٔ هجری قمری آن آورده شده است.

– در مقایسه با بسیاری از آثار موجود در زبان‌های اروپایی و ترکی، که عموماً متکی بر روایت‌های تاریخ‌نگاری غربی‌اند، این اثر بر مبنای سنت تاریخ‌نگاری عثمانی نگاشته شده و ازاین‌جهت امتیازی ویژه دارد. باید توجه داشت که مطالعات عثمانی(عثمانی‌پژوهی) در ترکیهٔ معاصر نیز مدت مدیدی تحت تأثیر رویکردهای اروپایی و غربی قرار داشت و تنها در دو سه دههٔ اخیر توجه ملموسی به سنت‌های بومی تاریخ‌نگاری عثمانی در این کشور پدید آمده است. از این‌رو، یکی از اهداف این اثر این است که با تجدید سنت نگارش تاریخ عثمانی (و تاریخ سیاسی این دولت) بر اساس منابع اصیل و دست اول آن، راه پژوهشگران این عرصه را برای پژوهش‌هایی مستقل‌تر و مبتنی بر منابع دست اول هموار سازد. از این‌رو، این اثر می‌تواند به‌مثابهٔ راهنمایی برای پژوهشگران در شناسایی منابع اصیل عثمانی و استفاده از آن‌ها نیز عمل نماید، به‌ویژه اینکه بسیاری از پژوهشگران و دانشجویان در مواجهه با منابع اصلی، به دلیل تفاوت در ضبط اعلام، عناوین و اصطلاحات تاریخی، با دشواری روبه‌رو می‌شوند، حال آنکه این کتاب با ارائهٔ ضبط دقیق و ارجاع به منابع اصیل، این مسیر را تسهیل می‌کند.

– ارائهٔ روایتی یکدست و یکنواخت از تاریخ عثمانی با اساس قرار دادن اصل اختصار و بیان تحولات، رخدادها و مسائل مهم تاریخی اصل مهم دیگری در ارائهٔ تاریخ سیاسی تاریخ عثمانی در این کتاب بود. اتخاذ این روش با این هدف انجام گرفت که کتاب هم به‌عنوان پژوهشی تخصصی مورد استفادهٔ محققان قرار گیرد و هم شرایط مناسب برای استفاده از آن برای متنی آموزشی فراهم گردد و در عین‌حال، مطالعهٔ آن را برای عموم

علاقه‌مندان به تاریخ اسلام در دورهٔ عثمانی مقدور و تسهیل سازد. نگارنده بر این باور است که عدم توجه به این مهم، یکی از موانع جدی عمومی‌سازی دانش تاریخ و جلب مخاطب عمومی در اکثر تألیفات تاریخی است.

در پایان لازم می‌دانم از همهٔ کسانی که به‌نحوی در نگارش این اثر یاری‌رسان بودند، سپاسگزاری نمایم.

مهدی عبادی
آذر ۱۴۰۴
تهران

فصل اول

دوران بِیْلِیْکی

تأملی در نام سلسله

در مطالعهٔ تاریخ عثمانی نام سلسلهٔ عثمانی یکی از نخستین مسائلی است که باید محل توجه قرار گیرد. نام این خاندان حکومتگر به دلیل تغییراتی که دربارهٔ آن در ادوار تاریخی و نیز جریان‌های تاریخ‌نگاری معاصر به وجود آمد، عملاً در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته است. امروزه در نگاشته‌های عمومی و آثار تألیفی از سوی تاریخ‌پژوهان اغلب از تعبیر «امپراتوری عثمانی»[1] برای عثمانیان استفاده می‌شود. استفاده از این عنوان تا بدان حد فراگیر و حتی می‌توان گفت تثبیت شده است که گویی خود عثمانیان نیز آن را به‌صورت رسمی برای خود به کار می‌بردند و نظام سیاسی و دولت خود را «امپراتوری» می‌پنداشتند. اطلاق چنین عنوانی به دولت عثمانی در نگاشته‌های غربی و اروپایی قابل درک است و به دلیل

1. Ottoman Empire/Osmanlı İmparatorluğu.

اینکه در ذهنیت تاریخی فرنگیان، دولت‌های فراگیر با قلمروی گسترده، در تطبیق تجربه و الگوی تاریخی گذشتهٔ غرب از جمله امپراتوری‌های رم و بیزانس، امپراتوری محسوب می‌شوند. بنا بر چنین رویکردی دولت عثمانی با قلمروی گسترده در سه قارهٔ آسیا، اروپا و آفریقا برای آن‌ها به‌مثابهٔ یک امپراتوری پدیدار می‌شده است. به همین دلیل نیز بسیاری از مطالعات تاریخی که دربارهٔ عثمانیان در کشورها و مجامع مطالعاتی غربی تألیف می‌شود، تعبیر امپراتوری عثمانی در عنوان این آثار به‌چشم می‌خورد که از آن جمله می‌توان به ***گاهنامهٔ عمومی امپراتوری عثمانی***[1] نوشتهٔ موراجه دوسِن،[2] ***تاریخ امپراتوری عثمانی***[3] یوزف فون هامرپورگشتال،[4] ***تاریخ عمومی امپراتوری عثمانی***[5] چارلز مارش[6] و موارد پرشمار دیگر اشاره کرد. با این اوصاف، به‌کارگیری گسترده از همین تعبیر در تألیفات و نگاشته‌های دهه‌های اخیر در ترکیه و افزون بر آن در سنت تاریخ‌پژوهی اکثر کشورهای اسلامی از جمله ایران و نیز کشورهای عربی در نوع خود می‌تواند قابل تأمل باشد که آثاری چون ***امپراتوری عثمانی دورهٔ متقدم***[7] نگاشتهٔ خلیل اینالجق،[8] ***تاریخ الإمبراطورية العثمانية من التأسيس إلى السقوط*** نوشتهٔ أبو زیدون، ***تاریخ امپراتوری عثمانی*** به قلم محمدتقی امامی خوئی و نمونه‌های متعدد دیگر از آن جمله هستند. لازم به ذکر است که برخی محققان مطلع به‌درستی ترجیح داده‌اند که فارغ از به‌کارگیری تعبیر دولت یا امپراتوری در محتوا و

1. *Tableau général de l'Empire Ottoman.*
2. D'ohsson, Mouradgea.
3. *Geschichte des osmanischen Reiches/Histoire de l'Empire ottoman.*
4. Joseph von Hammer-Purgstall.
5. *A general history of the Ottoman Empire.*
6. Charles Marsh.
7. *The Ottoman Empire: the classical age 1300-1600.*
8. Halil İnalcık.